

Makale Geliş | Received: 19.09.2019
Makale Kabul | Accepted: 18.10.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.622262

Canan KUŞ BÜYÜKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Zonguldak-TÜRKİYE
Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Science and Letters, Department of History, Zonguldak-TURKEY
ORCID:0000-0002-1621-587X
hunasya@gmail.com

İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları

Öz

Bu çalışmanın zaman sınırlılığı 17. yüzyılın başlarında Babürlü Devleti'nin hükümdarı Cihangir Şah Dönemi'ne isabet etmektedir. Çalışmanın amacı ise, İngilizlerin Hind deniz ticaretine sahip olmak için Hindistan'da varlık gösterdiği ilk yıllarda, seyyah, tüccar ve elçiler aracılığı ile Hindistan'da tutunma çabalarının neler olduğunun açıklanmasıdır. Bu çalışmada ayrıca İngilizlerin Babürlü Devleti'nden izin alarak Surat'ta açtıkları fabrikanın işleyişi hakkında bazı bilgiler sunmaktır. Böylelikle bu bilgiler ışığında Hindistan'ın kaderini etkileyen İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin kuruluş aşamasında ona imkân oluşturan etkenlerin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Çalışmada yararlanılan kaynaklar ise, döneme ilişkin siyasetname, seyahatname gibi ana kaynaklar ile çeşitli yerli ve yabancı yardımcı kaynaklardır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Babürlü Devleti, Cihangir Şah, İngiliz-Babürlü İlişkileri.

The Efforts of the British Settlement in India in Stage of the Establishment of the British East India Company

Abstract

The temporal limitation of this work coincides with Jahangir Shah, the ruler of the Baburid Empire in the early 17th century. The aim of the study is to explain what British efforts to hold in India through travelers, merchants and ambassadors in order to have Indian maritime trade in the first years of its existence in India. In this work, it is also aimed to present some information about the operations of the factory opened in Surat taking permission from the Baburid State of the British. So, in the light of these informations, it is aimed to determine the factors that make it possible for the establishment of the British East India Company, which affects India's fate. The sources used in the work are the main sources such as Siyâsetnâme (political-religious advice books) and Seyahâtnâme (travel books) as well as for the period and various domestic and foreign auxiliary sources.

Keywords: British East India Company, Baburid State, Jahangir Shah, English-Baburid Relations.

Giriş

Ticaret tarihinin en önemli cazibe merkezlerinden biri olan Hindistan'da İngiliz sömürgeciliğinin temellerini 1600'lerde aramak mümkündür. Bu tarihten yaklaşık yüz yıl kadar öncesi Uzak Doğu ve Hindistan ticareti İspanya ve Portekiz'in tekelindedir (Özcan

2000: 294). 1498’de Vasco da Gama’nın Calicut’a inmesiyle Hindistan ticareti Portekizlerin eline geçmiştir (Jackson 1907: 54-55). Ayrıca 1510’da Goa¹, 1511’de Malakka/Malezya, 1515’te Hürmüz, Diu ve 1517’de Seylan gibi önemli ticaret merkezleri ve bunların baharat ticaretleri de ele geçirilmiştir (Beydilli 2007: 328). Bu durumu gören diğer Avrupalı devletler de Hindistan yolunu tutup zenginliklerden paylarını almak istemişlerdir. Buna göre 1597’de Hindistan’da Hollandalılar ve bundan kısa bir zaman sonra da İngilizler görünmüşlerdir (Jackson 1907: 54-55).

Avrupalıları Hindistan’a sürükleyen ana faktörlere bakıldığında “ticaret, diplomasi ve evangelizm²” gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır (Chida-Razvi: 3). İngilizlerin Hindistan’a gelmesinin birincil sebebine bakıldığında ise sadece ticaret konusu belirlemektedir. “Oysa gerçekte, İngilizlerin Hindistan ile ilişkileri diplomasi ve elçilerin buluşması ile değil ticaretle başladı.” (Dalrymple 2015) ifadesi durumu açıklar niteliktedir. Buna göre Hindistan’daki varlık sebebi olarak ticareti ön plana koyan İngilizler, İngiltere pazarının ihtiyacı olan ham maddeyi tedarik etmek istemekle birlikte, Hindistan’ı İngiliz ürünlerinin pazarı konumuna getirmek için hareket etmişlerdir (Doğan ve Erdoğan 2017: 841).

İngiliz tüccarlar, Hindistan ticaretinden pay almak için çeşitli girişimlerde bulduktan sonra İngiliz krallığının beratını alarak Kraliçe I. Elizabeth’in izniyle 31 Aralık 1600’de İngiliz Doğu Hindistan Şirketini kurmuşlardır (Özcan 2000: 294). Şirketin Hindistan ile ticaretinde İngiliz seyyah ve elçiler (ambassador) önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda Sir William Hawkins (şirket temsilcisi), Harbert (deniz kaptanı), Sir Thomas Roe (ambassador), Terry ve Ovington (din adamı), Thomas Best, Dr. Fryer ve Hedges gibi isimler örnek verilebilir (Jackson 1907: 55-56). Bu isimlerden Sir William Hawkins, Sir Thomas Best ve Sir Thomas Roe ilk akla gelenlerdir. Çünkü onlar Surat Limanında Hindistan ticaretine dâhil olabilmek için Babürlüler ile yakın temasta bulunmuşlar ve bazı imtiyazlar koparmak için çalışmışlardır. Ayrıca Hindistan’a giderek burası hakkında bilgiler edinmiş ve raporlar hazırlamışlardır. Bu sayede İngiliz yönetimi, Hindistan hakkında bilgi sahibi olmuştur. Şirketin kuruluşundan kısa bir zaman sonra Babürlü Devleti’nin hükümdarı Cihangir Şah (1605-1627) ile temaslarda bulunan şirket temsilcileri bu görüşmelerin ardından Gucerat’ın³ Surat limanında kendi tüccarları

¹ Portekizliler yaklaşık olarak Surat ve Kanyakumari’nin ortasında yer alan Goa’ya yerleşti. Goa Portekizlilerin ticaret merkezi olduğu kadar Katolik mezhebinin de merkezi oldu (Wheeler 1886: 3).

² Evanjelizm, sözlükte İncil mesajlarını gayretli bir şekilde yaymak, öğretmek anlamına gelmektedir (Bedir 2013: 78).

³ Gücerat, 1573’te Ekber Şah döneminde Babürlülerin eline geçti. Bundan sonra Babürlüler, Surat limanı ve batı ticareti kanalıyla gerçekleşen ticaretten faydalanmaya başladılar. Gucerat, Babürlülerin ili olduktan

için bir mahalle oluşturmuşlar (Mübarek Galip ve Gömeç 2013: 116) ve bir de fabrika kurmuşlardır (Jackson 1907: 55). Böylelikle Hindistan’da İngiliz ticaret kolonileri kendini göstermeye başlamıştır.

İngiliz tüccarlarının izin ya da toprak kiralama yöntemleriyle Hindistan’da elde ettiği yerleşim yerlerinde koloniler kurmaya başladığı aşama, Babürlü Devleti’nin Hindistan’da hâkim güç olmaya başladığı zamanlara isabet etmektedir. Ayrıca bilinmektedir ki İngiltere’de 1600’de kurulan ve Hint deniz ticaretini ele geçirmek isteyen Doğu Hindistan Şirketi, Babürlü Devleti’nin hükümdarı Cihangir Şah ile yakın temaslarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda çalışmada incelenen zaman dilimine denk gelen Cihangir Şah döneminde İngilizlerin Hint deniz ticaretine sahip olmak için Hindistan’da varlık gösterdiği ilk yıllarda İngiliz seyyah, tüccar ve elçilerin izlediği yol ve takındığı tavırların neler olduğu sorularına cevap aranacaktır. Böylelikle bu sorulara dönemin ana kaynakları ışığında cevap aranırken Hindistan’ın kaderini etkileyen İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin kuruluş aşamasında, İngilizlerin Hindistan’a yerleşme çabaları da araştırılmış olacaktır.

17. Yüzyılın Başları: Hindistan’a Genel Bakış

İngiliz tüccarların Hindistan’a yerleşme sürecinin, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştirilen bir takım deniz seferleri ile yapılan çalışmalar doğrultusunda başladığı söylenebilir. Bu dönemde ise Hindistan’da hâkim güç Babürlü Devleti’dir. Cihangir Şah’ın (1605-1627) tahta geçtiği yıllarda Babürlü Devleti’nin ülke topraklarının oldukça geniş olduğu görülmektedir. Öyle ki bütün Kuzey Hindistan Babürlü yönetimi altındadır. İmparatorluk, Kaşmir dağlarından Bengal Körfezi’ne, Himalayaların yamaçlarından Dekken platosuna kadar uzanmaktadır. Babürlü Devleti’nin güneyinde Dekken vardı ve burası farklı sultanlıklar tarafından yönetilmektedir (Wheeler 1886: 2). Bunlardan Kutupşahlar, Adilşahlar ve Nizamşahlar önde gelenleridir (Dağlar 2019: 323). Doğu ve batıda ise genellikle Babürlülere ve Dekken Sultanlıklarına karşı düşmanca hareket eden Hindu Racaların yönetimindeki yerler vardır. Krişna Nehrinden Kanyakumari’ne (Cape Comorin) kadar olan tüm bölge Hindu Racaların egemenliği altındadır. Dekken ve

---

sonra Babürlülerin daha sonraki fetihlerine de zemin hazırladı. (Smith 1917: 113, Yalçınkaya 2008: 21). Bölge daima ticari kimliğini korumuş ve bölgedeki Surat liman kenti daima stratejik öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda Gucerat’ın, Türk tarihi açısından siyasi ve kültürel alanda önem arz ettiği gibi ticari alanda da önem arz etmektedir. Adının Hazarlardan türediği düşünülen Gucerat, Sakalardan itibaren (Çeliktaş 2017: 27,29) pek çok Türk devletine vilayet olmuş bir bölgedir. Gucerat’ta Türk ve İslam varlığı hakkında bilgi için bkz. Nizami 1996: 171-173.

Kanyakumari’nin batı kıyılarında ise Portekizlilerin kaleleri ve askeri üsleri bulunmaktadır (Wheeler 1886: 2-3).

Cihangir Şah Dönemi’nde uluslararası siyasi ilişkilerin daha çok Safeviler, Özbekler, Dekken Sultanlıkları gibi yakın ve sınır komşusu olan devletler ile olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti ile bazı siyasi temaslarda bulunulsa da bunların uzun soluklu ilişkiler olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Portekizliler ile de askeri ve ticari münasebetler gerçekleştirilmiştir (Oruç 2019). İngiltere ile yapılan temaslara ise başlarda daha çok ticarî anlamda olmuştur. Bu bağlamda, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi seyyah, tüccar ve elçiler vasıtasıyla Babürlü Devleti ile temaslarda bulunmuşlardır. İngilizlerin bu çabaları bir sonuç vermiştir. 1612’de İngiliz Fabrikasının kurulmasına izin verilmiş ve ardından İngiliz tüccarlara Gücerât’ın Surat limanında yer tahsis edilmiştir. Böylece İngilizler Hindistan’a ve onun ticaretine sızmak için gerekli köprüyü oluşturmuşlardır. Öyle ki bundan sonraki süreçlerde Surat limanı, İngilizlerin bütün ülkeyi ele geçirme faaliyetlerine hizmet eden bir yer olmuştur⁴.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi: Kuruluş Aşaması

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi kurulmadan önceki dönemlerde de İngilizlerin bazı ticari organizasyonları vardı. Kraliyet, nüfuz sahibi belli bir kişiyi belli bir süreliğine bu kuruluşların başına getirmiştir. Kraliyet desteğini doğrudan alan bu kişi iş gücünü, malzemeyi ve parayı toplamaya çalışmıştır. Ancak bu girişimler genelde kısa ömürlü olmuştur. Çünkü kaynak ihtiyacı ve olası risk sorunları karşısında dayanıklı bir tutum sergilenememiştir. Bu gibi kaynak sorunlarını ve riskleri hissedarlar üzerine dağıtmak ve sonuçta kâr elde edebilmek için yeni bir yapıya ihtiyaç olduğu düşünülmüştür (S.C. Özcan 2012: 94). Ayrıca Avrupa’daki baharat ticaretine Hollanda’nın⁵ egemen

⁴ Nevres-i Kadim’in tercüme ettiği Tüzük-i Cihangiri adlı eserin Fahri Unan tarafından hazırlanan Giriş bölümünde; Surat’ta İngilizlere “yer tahsisi yapıldığı” bahsinin geçmediğine dair (Nürü’l-dîn Cihângîr Şâh 2013: xxı) bilgi yer almaktadır. En azından bu olaya Cihangir Şah yer vermemiştir denilebilir. İngilizlerin Cihangir döneminde Hindistan’a yerleşme izni aldıklarına dair bilgileri ise, Sir Thomas Roe ve Sir Thomas Best gibi elçi ve seyyahların keleme aldığı notlarından öğrenebiliyoruz. Bkz. Roe 1899, Best 1934.

⁵ “Hindistan’daki Hollandalı yerleşimler, İspanya’nın düşmanlığının bir sonucuydu. Yüzyıllar boyunca Hollandalılar, Akdeniz’den Baltık Denizine kadar Avrupa’nın taşıyıcısı olmuştu. Onlar 16. yüzyıldan önceki dönemlerde Hint mallarını Cenova, Napoli ve Venedik’ten alıyorlardı”, ayrıca “Portekizliler Hindistan’da bir ticaret kurduktan sonra, Hollandalılar Hint ürünlerini almak için her yıl Lizbon’a gidiyorlardı. 1580’de İspanya’nın boyunduruğundan kurtulan Hollanda Birleşik Eyaletlerini (The United Provinces) kurdu. Aynı yıl İspanya Kralı II. Philip, İspanya ve Portekizi kendi yönetimi altında birleştirdi. Bu Portekiz’in Hindistan’daki çıkarları için kötü bir zamanlamaydı. Bununla, II. Philip Hollandalıları Lizbon dışına çıkararak cezalandırmayı istiyordu. Hollandalılar ise Cape’in etrafını dolaşarak yelken açtı ve Doğu Takım Adalarından istedikleri emtiayı satın aldılar. 1600’de Java’da Batavia (Jakarta) şehrinde bir fabrika kurdular. 1610’da Pulikat Gölü kıyılarında yer alan Pulikat kasabasında bir kale inşa ettiler ki burası Hindistan’da Hollanda yükselişinin başkenti olma özelliğindedir.” (Wheeler 1886: 9-10).

olmasından duyulan korku, bir grup Londralı tüccarı Doğu Hindistan ticareti için bir tekel imtiyazı oluşturmak adına, kraliyete başvurmaya yönelmiştir. Onların bu girişimleri sonrasında talepleri kabul edilmiştir (Shngreiyo 2017: 1). Böylece İngilizler, iktisadi açıdan Hindistan’ı uzun soluklu bir durak haline getirmek istedikleri için, Kraliçe I. Elizabet’in izniyle 31 Aralık 1600 tarihinde İngiliz Doğu Hindistan Şirketini kurmuşlardır (Özcan 2000: 294, Bulgur 2004: 64).

Bir ticaret anonim şirketi olarak kurulan şirketin hissedarları için sınırlı-sorumluluk ilkesi vardır. Şirket işlerini yönetmek ve kilit stratejik kararlar almak için 24 kişiden oluşan yönetim kurulunu seçmek amacıyla yıllık toplantılar düzenlenmiştir. Yönetim seçiminde, sadece 500 sterlinin üzerinde değere sahip hissedarların oy kullanmalarına izin verilmiştir. Ancak, hissedarlığın büyüklüğü ne olursa olsun, her hisse sahibinin yalnızca bir oy hakkı vardı. Ek olarak, sadece asgari 2000 sterlinlik ‘şirket hisse senetlerine’ sahip olan hissedarların direktör olmaları için adaylıklarını koymalarına izin verilmiştir. Seçilen yönetim kurulu daha sonra kendi aralarından bir başkan (şirketin valisi olarak atanan) ve bir başkan yardımcısı seçmiştir (Kansal vd.: 9).

Şirketin hissedarları, payları oranında ortaktır. Bu hissedarlar kraliyet onayıyla ve seçimle görev almışlardır. Şirket organizasyonunun bir yönetim kurulu olup belli aralıklarla toplanmıştır (S.C. Özcan 2012: 93). Şirkete verilen imtiyaz⁶, “İngilizlerin onurunun, halkının zenginliğinin, seferlerinin artması ve adil ticaretin geliştirilmesi” içindir (Shngreiyo 2017: 1, Khan 1923: 2). Doğu Hint adalarında ayrıcalıklı tekel ticareti gerçekleştirmeyi hedefleyen şirkete yatırımlar yapılmıştır. Ayrıca bir vali ve 24 üyeden oluşan şirket yönetimi desteklenmiştir. Şirketin iyi idare olunması amacıyla, hukuku, yasaları, talimatları ve yönetmelikleri gerekli ve uygun bir şekilde yerine getirmek ve makul zamanlarda toplanmak için yetkililere tam destek verilmiştir (Shngreiyo 2017: 1, Khan 1923: 2).

Şirket, Hindistan’da toprak kiralayıp yeni fabrikalar açmaya başladıkça, hukuki kurallar oluşturulmuş ve bu durum disiplinli bir şekilde işlemiştir. Mesela 1639’da Masulipatam’ın güneyindeki Koromandel kıyılarında bir toprak parçası kiralanıp, buraya 1644 yılında Fort St. George tuğla fabrikası kurulmuş ve çeşitli silahlarla da donatılmıştır. İşte bu St. George Kalesi’ndeki Başkan ve Konsey, tüm bu yerleşim yerinin fiili yöneticileri olarak görev yapmaya başlamışlardır. Onlar hukuki ve cezai her durumda,

---

⁶ Ayrıcalıklı şirketler, devlet tarafından verilen ve genellikle kraliyet sözleşmesi kapsamında olan özel imtiyazlara sahip ticari kuruluşlardır. Çoğu, 16. ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa’da, İngiltere, İskoçya, Hollanda, İspanya, Portekiz, Fransa gibi yerlerde tüccarlar tarafından oluşturulmuştur (Webster 2015).

İngilizler için yüksek adli mahkeme olarak hareket etmişlerdir. Bu durumda suçların en ağırı korsanlıktır. Bu suçun dışında diğer suçlara ölüm cezaları verilmemiştir. Ayrıca tüm kapital suçlara, İngilizler yargılanmak için İngiltere’ye gönderilmiştir (Wheeler 1886: 8-9).

Doğu Hindistan Şirketi aynı zamanda askeri güce de sahip bir şirkettir. Onun Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Japonya’ya askeri amaçlı seferler düzenlediği de bilinmektedir. Bu savaşların en önemlilerinden birisi 1622’de gerçekleşmiştir⁷. İngilizler Safeviler ile ittifak kurarak Asya’da tam bir hâkimiyet oluşturmak isteyen Portekizlileri Hürmüz adasından atmışlardır (Yanar 2014a: 245). Böylece bu savaş ile artık Hindistan yolu İngilizlerin eline geçmiştir⁸. Ancak şirket, Hollanda ile yaptığı Doğu Hint adalarında gerçekleşen savaşta başarı sağlayamamıştır. Dolayısıyla İngilizler Doğu Hint adaları yerine Hindistan ana karasına ağırlık vermişlerdir (Özcan 2000: 294).

Şirketin 17. yüzyıl başlarında ticarete konu olan emtia listesi ise oldukça hareketlidir. Örneğin 1609’da yola çıkan İngiliz ticaret kargosunda kumaş, kurşun, kırmızı kurşun, kalay, civa, zincifre (vermilion)⁹, kılıç-bıçakları, kalın yünlü kumaşlar ve kırmızı şapkalar yer almıştır. Bu malları boşaltıp yerine çivit, patiska, pamuk ipliği, tarçın, sandal, zencefil, afyon, sakız, bahur, sarısabır ve zamk yüklemişlerdir. Demir kurşun patiska ve kumaşları Priaman ve Bantam’da satmışlardır. Buna karşılık buralardan ipek, altın ve her şeyden önemlisi biber yüklemişlerdir. Ayrıca Şirketin tüccarları, patronları için nadir kuş ve hayvan türleri de satın almışlardır (Rawlinson 1920: 48).

Şirketin ticaret kalemi oldukça zengindir. Bu zenginlik karşısında iştahı artan başka İngiliz şirketleri de vardır. Buna göre şirketin kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra, 1698’de başka bir İngiliz Doğu Hindistan Şirketi faaliyete geçmiştir. Bunun üzerine oluşabilecek herhangi bir sıkıntıyı ve rekabeti önlemek amacıyla kumpanyaların birleştirilmesine karar verilmiş ve iki şirket “United East India Company” ismiyle 1709’da birleştirilmiştir (Özcan 2000: 294).

---

⁷ “Şirketin ticaretini İran ile genişletmek için planlar yapılmak istenmişti. Ayrıca Kızıldeniz ve Basra körfezinde Portekiz tehdidi vardı ve bu bir şekilde ortadan kaldırılmıydı. Neticede 1622 yılında İngiliz-Fars kuvvetleri tarafından Hürmüz ele geçirildi ve böylece önemli bir ölçüde Portekiz tehdidinin önüne geçildi.” (Chaudhuri 1982: 391).

⁸ Şirket temsilcileri 1622’de Hürmüz Adası’na yerleşmişlerse de kısa bir süre sonra İran Şahı’nın isteği üzerine burayı boşaltıp Gombroon (Bender Abbas) Limanı’na geçerek İran ticaretini buradan idare etmişlerdir (Yanar 2014b: 53).

⁹ Civa sülfür, halk arasında “zincifre” olarak bilinir, “cinnebar” olarak da anılır ve civa genellikle bu minerallerden elde edilir. Bilgi için bkz. Ural Akbulut, “Civa: Tarih Boyunca Efsanelere Konu Olan Sivi Metal”, Erişim Tarihi: 05.08.2019, (http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2014/01/Civa_Tarih_Boyunca_Efsanelere_Konu_Olan_Sivi_Metal.pdf)

Hollanda'nın 1670'ten sonra Asya'daki deniz ticaretine olan tutumunun azalması, 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın azalan rekabeti ve 1757'de Bengal'in fethi, İngiltere'yi karada ve okyanusta bölgesel ve ticari hegemonyaya doğru bir yörüngeye yerleştirmiştir (Lally 2009: 2). Ancak zamanla Doğu Hindistan Şirketinin ticari gücü politik güce dönüşmeye başlamıştır (Doğan ve Erdoğan 2017: 841). İngiliz Şirketi ilk başlarda ticarete öncelik verse de kısa zaman sonra siyasî, ideolojik ve misyonerlik faaliyetlerde de söz sahibi olmuştur. Diğer bir ifade ile İngilizler, Hindistan'da sadece ekonomik alanda değil, siyasi ve kültürel alanda da sömürü düzenini yerleştirmeye başlamışlardır. Kraliçe Victoria'nın Kasım 1858'de Doğu Hindistan Şirketinin yetkilerine son vermesine kadar (Bulgur 2004: 76) Hindistan'daki faaliyetleri, konumu ve etkisi göz önüne alındığında şirketin varlığı özerk bir devlet gibi işlev görmüştür (Özcan 2000: 294). 1874 yılında ise İngiliz Şirketi tamamen feshedilmiştir (Kansal vd.: 4).

İngilizlerin Babürlü Devleti ile Temasları ve Surat Limanına Yerleşmeleri

Coğrafi keşiflerin ardından Hindistan'da ticaret yarışını başlatanlar Portekizlilerdir. 17. yüzyılın başlarında kârlı baharat ticaretinin kontrolünü Portekizlilerden almak için¹⁰, Hollandalılar 1606'da ve İngilizler 1607'de Hindistan'da ilk ticaret merkezlerini kurmuşlardır. 1615'de Portekizlilerin yenilgisinden sonra¹¹, Hollandalı ve İngiliz şirketler 17. yüzyılın büyük bir bölümünde, belirli baharatların ticareti üzerinden tekel hakları almak; ayrıca tekstil ve afyon gibi diğer değerli mallar için ticari imtiyazlar elde etmek için çaba harcamışlardır (Lally 2009: 2).

Asya ticaretinde etkinlik gösteren Portekizliler, İngilizler ve Hollandalılar farklı yollar izleyerek ticaret yapmışlardır. 16. Yüzyılın başlarından itibaren Hindistan ticaretine hâkim olmak ve bölgeden Arap tüccarları çıkarmak isteyen Portekizliler¹²

¹⁰ Portekizlilerin Asya'daki baharat ticaretindeki tekeli, kuzey Avrupa ülkelerinden rakip firmaların gelmesiyle kırıldı. Bu rakip firmaların en öne çıkanları İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (EIC) ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (VOC) idi. EIC 1600, VOC 1602 yılında olmak üzere iki yıl arayla kuruldu. İlk olarak, Hollandalılar Asya ticaretine hükmetmeye başladı. Hollanda Şirketi'nin ilk sermayesi, İngiliz Şirketi'nin sermayesinin on katı olan 6,5 milyon Florin'di. Bununla birlikte, başlarda çok iyi bir başarısı olmasına rağmen, Hollandalı Şirket, İngiliz şirketten yarım yüzyıldan fazla bir süre önce feshedildi (1799) ve zaten bu süreden çok daha önce de durgunlaşmıştı.” (Kansal vd.: 4).

¹¹ 1615'te, Kaptan Best'in emri altındaki Şirket filosu, bir Portekiz gücü tarafından Tapti nehrinin ağzında (Surat limanında bulunan Suvali kıyılarına isabet ediyor) saldırıya uğradı. Ancak şimdiki kadar yerlilerin yenilmez sandığı Portekizliler yenildiler. Bu zafer belirleyici bir zafer oldu çünkü Gogra, Ahmadabad ve Kambay'daki diğer alt kuruluşlarla birlikte Surat'taki İngiliz fabrikası üstün duruma gelmiş oldu (Hunter 1886: 366).

¹² Portekizliler 15. Yüzyılın sonlarına doğru Kanya Kumari'nin etrafından Hindistan'a doğru yöneldiler. Bir yüz yıl boyunca Hindu Raca topraklarında fabrikalar kurup, bunları kalelere dönüştürdüler. Bu tür

baharat ticaretinin merkezi Kalikut’a gitmişler ve burayı çeşitli bahanelerle ateşe tutmuşlardır. Bu saldırılar burayla sınırlı kalmamıştır. Hindistan ile Kızıldeniz arasındaki ticareti durdurmak için ticaret bölgelerini kana bulamışlardır. Onlar, Hindistan’a kanlı saldırı ve savaşlar gerçekleştirerek yerleşmişlerdir (Bulut 2012: 75). Hollandalıların da tek yönlü ticari saldırganlık stratejisini takip ettiklerini söylemek mümkündür. 1621’de Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (VOC) Genel Valisi Jan P. Coe’nun Endonezya’daki Banda Adaları sakinlerine karşı silahlı bir saldırı düzenlediği bilinmektedir. Ayrıca Hollandalılar, rakip gemileri de yağmalayarak İngiliz tüccarları korkutmak istemiştir. Örneğin 1617-1619 yıllarında dört İngiliz gemisini ele geçirerek sürekli gerginlik ve düşmanlığa yol açmıştır. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (EIC) ise diplomatik ilişkileri geliştirme stratejisini takip ederek Hindistan’a girmeyi tercih etmiştir. Babürlü sarayıyla iletişime geçen Sir Thomas Roe, İngilizlerin Surat’ta serbestçe ticaret yapabilmesi için Cihangir Şah’tan bir ferman elde etti. İngilizlerin Babürlülere aldığı ticari imtiyazlar, Hollandalıların Endonezya’yı işgalinin aksine, hiçbir savaş veya kan dökülmeden gerçekleşmiştir (Kansal vd.: 7).

İngilizlerin Babürlü Devleti ile münasebetinin ilk adımları Ekber Şah dönemine isabet etmektedir. Kraliçe Elizabet, Ekber Şah’a 1585’te bir mektup göndermiştir. Bu mektup Hindistan’a gönderilen delegasyonun güvenliğini sağlamak için yazılmıştır (Rawlinson 1920: 28-33). Ancak İngiltere kraliçesi I. Elizabet 1603’te vefat etmiştir (Miles 1994). Aynı dönemde yaşayan Babürlü hükümdarı Ekber Şah da 1605’te vefat etmiştir¹³. Dolayısıyla İngiliz-Babürlü ilişkilerinin ilk adımları her ne kadar bu iki hükümdarın son dönemlerinde başlamış olsa da, asıl hareketlenmenin başlangıç noktası Babürlü Hükümdarı Cihangir Şah Dönemi’ne denk gelmektedir, diyebiliriz. Babürlü ve İngiliz ekonomi-politik ilişkilerinin başlangıç aşamasında ara buluculuğu ise İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin elemanları ve bazı elçiler üstlenmişlerdir. Ancak bu iletişimi devletlerarası üst düzey siyasi münasebet diye adlandırmak çok da mümkün değildir. Daha çok ‘İngiliz yönetiminin ticaret gayesi ile gönderdiği temsilcilerin Babürlü yetkilileri ile iletişime geçmesi’ şeklinde yorumlanabilir.

1600 yılında kurulan ve başlarda daha çok ticari gayelerle hareket eden Şirketin ilk on iki seferinin ilki 1601’de Malezya ve Endonezya (Doğu Hint adaları) taraflarına

---

uygulamalara Babürlü Devleti ve Dekken sultanlıkları tarafından izin verilmezdi; ancak Portekizliler Hindu Racalarını, kendilerine yardım edip koruyacaklarına dair, ikna ettiler. Racalar, Portekiz kaleleri toprakları dolup taşınca ve muhalefet olsa bile işe yaramaz hale gelinceye kadar tehlikeyi görmediler (Wheeler 1886: 3).

¹³ Ekber Şah hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Al-Allami 2000, Konukçu 1994.

yapılmıştır. Yapılan bu sefer kârlı geçtiği için, İngilizler Hindistan ticaretini geliştirmeye karar vermiştir (Özcan 2000: 294). Bu arada Doğu Hindistan Şirketi tarafından, Hindistan’ın kuzey-batı koridoru hakkında bilgiler toplamak üzere iki keşif gemisi gönderilmiştir. 23 Mart 1604’te başlayan ikinci seferde ise Kaptan Henry Middleton komutasında Bantam ve Maluku adalarına gidilmiştir. Üçüncü sefer ise Kaptan William Keeling, Kaptan William Hawkins ve Kaptan David Middleton tarafından komuta edilmiş ve 1607-1610 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Dördüncü Sefer, Kaptan Alexander Sharpeigh tarafından yönetilmiş ve 14 Mart 1608’de Woolwich’ten başlamıştır. Beşinci sefer, 24 Nisan 1609’da Java ve Banda için yelken açan Kaptan David Middleton’nun seferidir. Altıncısı 1 Nisan 1610’da Kaptan Sir Henry Middleton komutasında, yedincisi Kaptan Anthony Hippon’un ve sekizincisi Kaptan John Saris’in komutasında 1611’de gerçekleştirilmiştir. Dokuzuncu, onuncu ve on birinci seferler ise Kaptan Thomas Best’in emri altındaki bir seferin parçasını oluşturmuştur. On ikinci sefer ise 1611’de, Christopher Newport tarafından gerçekleştirilmiştir (List of Marine Records... 1896: iv-vii).

Şirketin bu seferleri arasında belki de en önemli dönüm noktasına sahip olanı altıncı seferidir. Şirket, 1609’a kadar beş tane ticari yolculuk yapmıştır. Kaptan David Middleton’un başarılı ticaret yolculuğundan sonra da umutlar artmıştır. Bunun için altıncı sefer henüz teşebbüs etmedikleri bir ölçekte olmuştur. Bu sefer £ 82.000’lik bir yatırım söz konusudur ve Deptford’da görkemli yeni bir gemi inşa edilmiştir. Şirketin çıkarlarını gözetmek için Sir Henry Middleton sorumlu tutulmuş ve Lawrence Femmell ise 1 Nisan 1610’da ticari temsilci olarak gönderilmiştir. Ayrıca onlar Hindistan’da iken ticaret, tedavüldeki para, ağırlık ve ölçü birimleri ile çeşitli liman sakinlerinin karakterleri hakkında ayrıntılı bilgi veren jurnaller yazacaklardır. Socotra, Aden ve Mocha’ya gideceklerdir. Oradan da, bu süreç içinde Surat’ta bulunan Sir Hawkins ile bağlantıya geçmek ve onun Babürlü Devleti’nden hangi ayrıcalıkları elde ettiğini tespit etmek için Surat’a gideceklerdir. Böylece onlar Surat’ta bir fabrika kurmak için ellerinden geleni yaparak, gümrüksüz ticaret yapma ayrıcalığını kazanmayı amaçlamışlardır (Rawlinson 1920: 47).

Bu zaman zarfında ticari imtiyazlar koparmak için Sir William Hawkins Hindistan’a Babürlülüler ile görüşmek üzere gönderilmiştir. Amaç ise İngiltere’nin Surat ve Kızıldeniz’deki ticaretinin geliştirilmesidir. Sir William Hawkins ve Kaptan Keeling komutasındaki sefer için 1607’de Londra’da hazırlıklar yapılmıştır (Chaudhuri 1982: 390). 1 Şubat 1608-9’da Agra’ya geçmek için izin alınmış ve 16 Nisan 1609’da Agra’ya ulaşılmıştır. Cihangir ile Hawkins’in görüşmeleri sırasında, Hawkins Türkçe

konusmuştur. Cihangir Şah ona “İngiliz Hanı¹⁴” unvanıyla hitap etmiştir. Cihangir ondan Hindistan’da kalmasını isteyerek, ona yılda £3,200 ödenek ve at vermeyi vadetmiştir. Ayrıca İngiltere’ye bir elçi göndermekten de söz etmiştir (Jackson 1907: 58-63). Cihangir Şah, Hawkins’in başka bir yerde kalmaksızın kendi sarayında kalmasını istemiştir. Hawkins, Cihangir’in babasının ruhuna yemin ederek Cihangir ile kalıp ona hizmet edecek olursa, Surat’ta bir fabrika için sözleşme yapılacaktır. Dahası Cihangir, Hawkins’e bine varıncaya kadar at sayısını arttıracığını vadetmiş ve ilk olarak 400 at vermiştir¹⁵. Böylece William Hawkins, Babür imparatoru Cihangir Şah tarafından kabul edilen ilk İngiltere krallığı temsilcisi olmuştur (Jackson 1907: 56).

Hawkins’in Cihangir Şah ile görüşmeleri sonrasında Surat’ta İngiliz fabrikasına izin verilmiştir; ancak Portekiz valisinden gelen baskı yüzünden geri çekilmiştir (Jackson 1907: 63). Goa Valisi, eğer İngilizler ülkeye ayak basarsa, sonunda limanlarını ve ticaretini tamamen kaybedeceğine dair Cihangir’i uyaran bir mektup göndermiş ve bunun yanı sıra gösterişli hediyeler de sunulmuştur (Rawlinson 1920: 44). Bu durumu düzeltmek için Hawkins Cihangir’e çeşitli hediyeler vermiş olsa da Portekizliler daha cazip tekliflerle durumu kendi lehine çevirmeyi başarmışlardır. Cihangir’in eşi Nur Cihan duruma el atsa da Hawkins olaya umutsuz bakmış ve 2 Kasım 1611’de saraydan ayrılarak Ocak ayında Sir Henry Middleton’un filosuyla Bantam’a gitmiştir (Jackson 1907: 64). Hawkins eve dönüş yolunu tutarak 2 Nisan 1613’te Saldania Yolu’na geçmiştir. Burada onun tuttuğu günlük sona ermiştir. Çünkü Hawkins İrlanda sahilinde ölmüştür (Rawlinson 1920: 49). Böylece Hawkins’in Cihangir Şah ile görüşmelerinden sonra, İngilizlerin Surat limanına tutunma çabaları çok büyük bir başarıya ulaşamamıştır (Chaudhuri 1982: 390). Öyle ki H. G. Rawlinson tarafından “Onun görevinin tam bir fiyasko olduğu ve Cihangir Şah’tan bir ferman bile alamadığı” ifade edilmektedir (Rawlinson 1920: 50).

Doğu Hindistan Şirketinin hizmetinde çalışan İngiliz tüccarlar Malabar sahillerinde ticaret yapmaya çalışmışlardır. Fakat bu tüccarlar Portekizliler tarafından engellenmişlerdir. Hal böyle olunca onlar da daha kuzeye doğru yelken açarak Surat’taki Babürlü limanına ayak basmaya çalışmışlardır (Wheeler 1886: 3). Ancak buraya gelen İngiliz tüccarlar Portekizliler tarafından engellenmeye çalışılmıştır¹⁶. Örneğin Surat

¹⁴ “Benim ismim Onun (Cihangir’in) telaffuzuna göre zor bir şey olduğu için, o bana “İngiliz Hanı” adını verdi, yani “İngiliz Lordu”, demektir...” (Hawkins’ Voyages 1878: 402)

¹⁵ “Çünkü Babürlülerde soylular, atlarının sayılarına göre unvan sahibi olabiliyorlardı” (Hawkins’ Voyages 1878: 402).

¹⁶ Portekizliler Hindistan’da sistemli bir şekilde yerleştikten sonra, Doğuda ticaret ile uğraşanlar Portekizlilerin baskılarına maruz kalmakla birlikte ticaret için Portekizlilerden izin almak ya da onlara haraç

Nevvabına İngilizlerin korsan olduklarını söylemişlerdir. Dahası Suratlı tüccarları da İngilizlerle anlaşmaları halinde gemilerini ele geçirmekle tehdit etmişlerdir. Hal böyle olunca İngilizler, Surat açıklarında bir Portekiz filosuna saldırmıştır. Savaşın sonunda İngilizler galip gelince, Surat Nevvabı İngilizlere bir ziyafet vermiştir. Dahası Surat tüccarları İngiliz kargolarını hem satın almışlar hem de onlara Hint emtialarını tedarik etmişlerdir (Wheeler 1886: 4). Ayrıca, İngilizlerin bu başarısını gören Babürlüler yeni bir İngiliz büyükelçisini saraya kabul edebileceklerini bildirmişlerdir (Carlson: 13). 1612’de gerçekleşen bu olay İngilizler açısından büyük bir başarı olmuştur. Böylelikle, Thomas Best’in komutasındaki üç İngiliz gemisinin Hindistan’a gelmiş ve Portekizlileri yenmiş olmasıyla; İngiliz tüccarlar Hindistan’da kendilerine ticaret yapabilme haklarını veren bir imparatorluk fermanı elde etmişlerdir. 21 Ekim 1612 tarihli bu izne göre; İngiltere krallığı adına Doğu Hindistan Şirketi, Surat, Ahmedabad, Kambay, Goa şehirlerinde ya da Babürlü topraklarının herhangi bir yerinde ticaret yapabilecekler ve fabrika kurabileceklerdir (Best 1934: 31). Böylece Surat kısa bir süre sonra Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan’daki ticaretinin ana mevkii haline gelmiştir. Bu durum, Hindistan’daki tüm malların genel kontrolünün 1687’de Bombay’a devredilmesine kadar, böylece devam etmiştir (List of Marine Records... 1896: xxvii).

İngilizler 1612’de Portekiz filosunu yendiği savaştan sonra Surat’ta büyük bir Hint evinde fabrikalarını kurmuşlardır. Bu evin aşağı katını depo ve ofis, yukarı katını ise oda ve yemekhane olarak kullanmışlardır. Burada İngiliz tüccarlar, firma temsilcileri, misafir yazarlar bir araya gelmişlerdir (Wheeler 1886: 4). İngiliz şirket temsilcileri, vakit kaybetmeden işe başlamışlardır. Temsilcilerden biri İndus Nnehrine gemi göndermeyi ve Orta Asya ile ticari bağlantıya geçmeyi isterken, bir diğeri ise Yamuna Nnehrinden Ajmer Şehri arasındaki iki yüz kilometreden fazla bir mesafeye boru döşeyerek Rajputana’nın kalbindeki imparatorluk sarayına su getirmek için Babürlü Devleti’ni ikna etmeye çalışmıştır (Wheeler 1886: 5).

---

vermek zorunda kalmışlardır. Dahası Portekizlilerin dışındaki gemiler baharat taşıyamaz duruma gelmiştir. Avrupa ile doğu arasındaki ticareti Portekiz gemileri gerçekleştiriyordu. Bunların yanı sıra, Hindistan’daki idarecilerin Portekizlilerin yerleşmesi konusunda sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Çünkü Portekizliler bölgedeki diğer tüccarları donanma gücü ile baskı altına almışlardır. Diğer bir durum da Portekizlilerin din değiştirme faaliyetleri vardı ki bu durum yerli yöneticilerin hiç hoşlanmadığı bir şeydi. İlaveten Portekizlilerin korsanlık faaliyetleri rahatsızlık veren bir durumdur. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki Hindistan’daki idareciler Portekizlileri Hindistan alt kıtasından söküp atmak için İngiltere ve Hollanda’nın kurduğu yeni şirketlere destek vermek istemişlerdir. Dolayısıyla 17. Yüzyılın başlarından itibaren İngilizlerin Hindistan’daki varlıklarının hissedilmesiyle Portekizlilerin bölgedeki askeri ve siyasal ilişkileri zayıflamaya başlamıştır (Bulut 2012: 78).

İngilizler, 1612’de bazı ticaret hakları elde ettiği bu süreçten itibaren yaklaşık üç yıla kadar, Hindistan ticareti için çeşitli çalışmalar yapmışlar ve kendi imparatorluklarına mektuplar göndermişlerdir. Böylece Hindistan’da izlenecek ticaret yöntemlerinin tam bir taslağını ortaya koymaya çalışmışlardır. Örneğin İngiliz temsilciler Portekiz tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktan endişe duydukları için denizde ve siyasi arenada mücadele etmek adına kendi silah sevkiyatlarını arttırmak istemişlerdir. Öte yandan Cizvit rahiplerin etkisinden de endişe duymuşlardır. Bunun için de Babürlü sarayında bir diplomatik temsilcinin bulunmasını önermişlerdir. Ayrıca Portekizlilerin saldırıları güvenlik altına alınırca, İngilizler Surat’taki ticarettten rahatlıkla yararlanabileceklerdir. Bir diğer öneri ise Java’da yer alan Bantam ticaretidir. İngiliz finansörlere göre, yüzde üç yüz kâr elde ettikleri doğu pazarlarına emtia sağlamak için, Java’daki Bantam fabrikasının ticaretini güçlendirmek gerekliydi (Chaudhuri 1982: 390-391). Bu bilgilerden yola çıkarak İngilizler’in Hindistan ticaretine hâkim olabilmek için çalışmalarının sistematik bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Öyle ki istikrarlı çalışmalar ve ticari faaliyetler sonrasında çok geçmeden birkaç yıl içinde, Surat’taki İngiliz ticarethanesi tüm Avrupalı deniz kaptanları ve yolcuları tarafından iyi bilinmeye başlanmıştır. Sadece İngilizler değil, İtalyanlar, Almanlar ve Fransızlar da Surat’taki İngilizler tarafından candan karşılanmışlardır (Wheeler 1886: 5).

Bu zaman zarfında şirketin seferleri sürekli devam etmiştir. Daha önce zikredilen Şirketin Hindistan’a gerçekleşen ilk on iki sefer’inin tamamı ayrı sermaye hesaplarıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak kârlı geçen seferler sonucunda, bu on iki seferden sonra gerçekleşen dört sefer farklılık arz etmektedir: Çünkü bu dört sefer ayrı sermaye hesapları ile değil, ortak hisse senedi ile desteklenmişti. Seferlerin birincisi 1614 yılında Nicholas Downton komutasında; ikincisi 1614’te Kaptan David Middleton’ın komutasında; üçüncüsü 1615 yılında Kaptan Keeling’in komutasında; dördüncüsü 1616’da Kaptan Benjamin Joseph’in komutasında gerçekleştirilmiştir (List of Marine Records... 1896: viii). Bu seferlerin her birinin kendi başına önem arz ettiği muhakkaktır. Ancak Hindistan tarihi ve Babürlü Devleti açısından belki de dönüm noktası özelliğinde olanı üçüncüsüdür. Çünkü üçüncü filo, Kral James I. tarafından Agra’daki Babürlü sarayına Büyükelçi olarak gönderilen Sir Thomas Roe’yu götürmüştür (List of Marine Records... 1896: viii).

Sir Thomas Roe, 2 Şubat 1615’te Hindistan için hazırlanan gemi ile İngiltere büyükelçisi olarak yola çıkmıştır. 8 Eylül 1615’te Surat yakınlarında Swally Road denilen yere demir atılmıştır (Roe 1899: viii, xii). Roe, Hawkins’in “kısmen” başardığı şeyi tamamlamak için gelmiştir. Çünkü Hindistan’daki İngiliz temsilci ve tüccarları hala

istedikleri hakları tam olarak elde edememişlerdir. Ayrıca Surat’ta olan İngiliz tüccarların durumu da zayıflamaya başlamıştır (Jackson 1907: 67,70). Öte taraftan Portekizliler de Cihangir Şah’tan İngilizleri imparatorluğun her yerinden çıkarılması için isteklerde bulunmuşlardır (Roe 1899: viii).

Sir Thomas Roe 10 Ocak 1616’da Cihangir’in sarayında Darbar’a¹⁷ gitmiştir (Roe 1899: 106) ve tercüman aracılığı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Roe 1899: 109,127). Uzun süreli beklemlerden sonra isteklerini dile getiren Roe, Türkiye’de verilen kapitülasyonlara¹⁸ benzeyen genel bir anlaşma elde etmeye çalışmış; ancak bu isteğinden bir sonuç elde edememiştir. Cihangir Şah, Roe’ya “herhangi bir yabancıyı elde edebileceği kadar bir ayrıcalıktan emin olacaksınız” demiştir. Babürlü hükümdarı ticari anlamda verdiği bu sözün arkasında durmuş ve sözünü tutmuştur. Buna göre, Surat’taki İngiliz ticareti makul ölçüde tatmin edici şartlarla onaylanmıştır. Konuyla ilgili emir ve ferman çıkarılıp yerel makamlara iletilmiştir. Böylece Surat’taki İngiliz fabrikası yeterince istikrarlı bir temele oturtulmuştur. Diğer bir ifade ile İngilizlerin düzeyli bir temele oturtulan ticaretleri ve ticarethaneleri imparatorluk tarafından resmen tanınmıştır (Jackson 1907: 71-72). Bu gelişmeleri sağlayan Sir Thomas Roe 1618’te Hindistan’dan ayrılmıştır (Jackson 1907: 79).

Sir Thomas Roe’nun Babürlü sarayı ile gerçekleşen görüşmelerinin ardından İngilizlerin ticari hareketliliğinin hız kazanmaya başladığı muhakkaktır. Öyle ki, Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan ticaret organizasyonunu giderek geliştirmeyi amaç edininip, Surat ve Masulipatam’dan sonra Bengal’e yönelmiştir (Özcan 2000: 294). 1620’lerde Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan’ın doğu tarafında Masulipatam’da başka bir fabrika daha kurmuştur. Koromandel kıyıları boyunca yer alan Hindular müslin ve basma boyamakla ünlenmişlerdir. Bu tür malları talep eden doğu adaları, değerli Hindistan cevizi ve baharatlar karşılığında ticaretini gerçekleştirmiştir. Ancak Koromandel Müslüman topraklarında yer alıyordu. Golkonda’da hüküm süren Dekken sultanlığı, egemenliğini doğuda Koromandel kıyılarına kadar uzatmış ve Fars Körfezi’nden atların ithal edilmesi için Masulipatam’da liman kurmuştur. Burada İngiliz tüccarlar, Müslüman yetkililer tarafından engellenince, daha güneydeki bazı Hindu Racaların topraklarında,

---

¹⁷ “Darbar, sarayın en önemli bölümlerinden biridir. Burada her türlü devlet işleri görüşülür, yabancı elçiler kabul edilir ve çeşitli törenler burada gerçekleşirdi.” (Karayel 2015: 11).

¹⁸ Osmanlı Devleti, İngiltere’ye ilk kapitülasyonları Şubat-Mart 1580’de vermiştir. Daha sonra 1583, 1601, 1604, 1643 ve 1675’de kapitülasyonlarla verilen hakların yenilendiği görülmektedir. Ayrıca 1838 Balta Limanı Antlaşması ile İngiltere’nin ayrıcalıkları en geniş hâlini almıştır (Pamir 202: 89).

bir fabrika tahkim etmek ve yerel yetkililerin müdahalesi olmadan İngiliz toplarını yerleştirebilmek için anlaşma sağlamak istemişlerdir (Wheeler 1886: 7).

Dekken’in Doğu kıyılarından sonra Bengal ve Bihar’da da ticari üsler açan İngiliz şirketi, Hariharpur, Balasor, Hugli, Patna ve Kasimpazar gibi yerlerde de kendini göstermiştir (Erçin 2017: 115, Bayur 1987: 87). 1639’da ise Mr. Day adlı bir İngiliz tüccar, Masulipatam’ın yaklaşık 300 mil güneyinde, Koromandel kıyılarında bir toprak parçası kiralamıştır. Boyu yaklaşık altı mil, eni ise bir mil uzunluğunda olan bu yer bir Raca¹⁹ egemenliği altındaydı. Daha sonra buraya bir tuğla fabrika kurulmuş, İngiliz topları döşenmiş ve adına da “Fort St. George” denilmiştir. St. George Kalesi’nin yanında bir Hindu yerleşimi büyümüştür. Daha sonra Fort St. George ve Black Town da dâhil olmak üzere tüm bölgeye Madras adı verilmiş ve burası Hindistan’da Doğu Hindistan Şirketi tarafından elde edilen ilk arazi olmuştur (Wheeler 1886: 7-8).

İngiliz şirketi Babürlü sarayında sürekli gelişme kaydetmiştir. 1645’te ise Babürlü Hükümdarı Şah Cihan’ın izniyle İngilizlere gümrüksüz ticaret yapma hakkı tanınmıştır (Bayur 1987: 86). Ayrıca 1661’de Bombay’ı alan²⁰ şirket, 1690’da Kalküta liman şehrini kurmuştur (Özcan 2000: 294). Bu gelişmelerin ardından gitgide güçlenen İngiliz Şirketi artık ticari gücünü siyasi güce dönüştürmeye başlayacaktır. Bu konuda Y. H. Bayur’un da dediği gibi, “Şirket Madras’ı ve Bombay’ı satın almaya kadar Hindistan’da yalnızca tecim yerlerine malik tecimci bir kurum idi. Bu iki yeri almakla yönetimci ve askeri bir varlık haline girer; ancak onun ülkeler ele geçirme siyaseti daha çok sonra, XVIII. yüzyılın ortalarında başlayacaktır” (Bayur 1987: 87).

Sonuç

İngilizler Hindistan’a yerleşmek için bir dizi ticari sefer faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin ilk on iki ve hemen ardından gerçekleşen dört seferi, belki de onlar için kilidi açacak anahtar görevindedir. Şirketin gerçekleştirdiği bu seferler ile sadece ticaret yapmak için emtia taşınmamış, aynı zamanda Hindistan’da kalıcı olabilmek için çözümler üretebilecek şirket ve devlet elemanları da Hindistan’a götürülmüştür. İngiliz seyyahlar, elçiler, şirket tüccarları ve temsilcileri Hindistan’a gelmiş ve bir dizi çalışmalar yapmıştır. Yapılan seyahatler esnasında jurnaller

¹⁹ Yıkılmış olan Vijayanagar İmparatorluğunun temsilcisi olan Chandragiri hükümdarlığından kiralanmıştır (Mukherjee 1958: 227).

²⁰ II. Charles’ın Prenses Catherine de Braganca ile evlenmesi sebebiyle Portekiz Krallığından düğün hediyesi olarak alınmıştır. (Özcan 2000: 294).

tutulmuş ve bunlar şirket yönetiminin olan bitenden haberdar olması için krallığa gönderilmiştir.

Şirketin 1601’den 1611’e kadar Hindistan’ın farklı yerlerine yaptığı ilk on iki seferi, İngilizlerin Hindistan’a yerleşme süreci içerisinde keşif ve başlangıç aşaması sayılabilir. Bu seferlerin üçüncüsü ile Sir William Hawkins, çeşitli ticari imtiyazlar almak için Babürlü sarayına gelmiş ve bir dizi görüşmeler yapmıştır. Ancak Portekizlilerin Babürlü sarayında İngilizlerin aleyhinde konuşmaları Hawkins’i geri dönüş yoluna geçirmiştir. Hawkins’in Hindistan’daki bu girişimi sonuç vermese de İngilizler seferlerine devam etmiştir. Buna göre 1611’de yola çıkan Thomas Best, 1612’de Surat kıyılarında Portekizlileri yenmiştir. İngilizler bu olay ile Babürlüleri etkilemeyi başararak Surat limanında bir fabrika açma hakkı elde etmişler ve Hindistan’da ticari ilerleyiş kapılarını açmışlardır.

İlk on iki seferin ardından, 1614-1616 yılları arasında gerçekleşen dört seferin yapıldığı süreç ise İngilizlerin Hindistan’a yerleşme aşaması sayılabilir. Bu seferlerden dönüm noktası özelliğine sahip olanı ise 1615’te yapılan üçüncü seferdir. Çünkü bu filo, Büyükelçi Sir Thomas Roe’yu götürmüştür. Roe’nun yaptığı görüşmeler sonrasında ticaret iznini alan İngilizler, Hindistan’da hız kazanmışlardır. Surat ve Masulipatam’dan sonra Bengal ve Bihar’da da ticari üsler açan kumpanya, Hariharpur, Balasor, Hugli, Patna ve Kasimpazar gibi yerlerde ticaret yapmıştır. Şirket 1639’da Koromandel kıyılarındaki bir Raja toprağını kiralamış, Fort St. George adında bir tuğla fabrikası kurmuştur. Burası Hindistan’da Doğu Hindistan Şirketinin elde ettiği ve yerleştiği ilk arazi olmuştur.

Özetlenecek olunursa;

- İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin 1601-1616 yılları arasında gerçekleşen ilk on iki ve sonraki dört sefer,
- Sir William Hawkins’in 1609’da Babürlü sarayına gidip görüşmeler gerçekleştirmesi,
- Sir Thomas Best kaptanlığındaki gemilerin Hindistan’a gitmesi, 1612’de Surat kıyılarında Portekizlileri yenmesi ve ardında Surat’da bir İngiliz fabrikası açılması,
- Sir Thomas Roe’nun Babürlü sarayına gitmesi (1616-1618) ve görüşmeler sonrasında fabrika ve ticaretin belli bir düzene oturtulması; böylece Hindistan’da ilerleyişin hız kazanması

- İngiliz şirketinin 1639’da Chandragiri hükümdarlığından Koromandel kıyılarında toprak kiralaması

Sıralanan bu maddeler İngiliz Şirketinin Hindistan’a yerleşmesinin ilk adımları sayılabilir.

Çalışmanın sonuç kısmına ek olarak çıkarımı yapılan başka bir konu daha vardır: O da tüm bu olayların bölgenin hâkim gücü olan Babürlüler dönemine denk gelmiş olmasıdır. Şöyle ki, Babürlü Devleti’nin izni ile İngilizlerin düzenli bir şekilde ticari haklar elde edebilmesi, 1615’te Babürlü sarayına gelen Sir Thomas Roe’nun görüşme ve gayretleri sayesinde olmuştur. Bu süreç Cihangir Şah’ın zamanına isabet etmektedir. Bu bağlamda, Babürlüler ile İngilizlerin ekonomi-politik ilişkilerinin başlangıç aşamasında, ara buluculuğu İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin elemanları ve bazı elçiler üstlenmiştir. Ancak bu iletişimi “devletler ya da hükümdarlar arası üst düzey siyasi münasebet” olarak adlandırmak çok da mümkün değildir. Daha çok İngiliz yönetiminin ticaret gayesi ile gönderdiği temsilci ve yetkililerin Babürlü sarayı ile iletişime geçmesi ve şirket için gerekli şartları oluşturmak için izinler koparması şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu dönemde Babürlü Devleti’nin İngiltere ile ilişkilerinin hız kazanmasına dair azimli bir gayreti bulunmamaktadır. Tam tersi, İngilizlerin Babürlüleri etkileme ve böylece alınan imtiyazlarla ticari kâra ulaşma çabaları vardır.

Kaynakça

ABU’L-FAZL AL-ALLAMİ (2000). *The Akbarnama of Abu’l-Fazl*, Trans. by H. Beveridge, Vol. I-III, Calcutta: The Asiatic Society.

AKBULUT, Ural, “Civa: Tarih Boyunca Efsanelere Konu Olan Sıvı Metal”, Erişim Tarihi: 05.08.2019, (http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2014/01/Civa_Tarih_Boyunca_Efsanelere_Konu_Olan_Sivi_Metal.pdf).

BAYUR, Y. Hikmet (1987). *Hindistan Tarihi*, Cilt III, Ankara: Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BEDİR, Şener Faruk (2013). “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 3(6): 73-97.

BEST, Sir Thomas (1934). *The Voyage of Thomas Best to the East Indies (1612-1614)*, Edit.: Sir William Foster, London: Hakluyt Society.

BEYDİLLİ, Kemal (2007). “Portekiz (Tarih)”, *DİA*, Cilt 34, ss. 328-331, İstanbul: TDV Yayınları.

BULGUR, Durmuş (2004). “Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda Hindistan ve İngiliz Hâkimiyeti”, *Dîvân İlmi Araştırmalar Dergisi*, 17(9): 63-102.

BULUT, Yücel (2012). “Hindistan’da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6): 71-106.

CARLSON, Ethan (t.y.). “Power, Presents, and Persuasion: Early English Diplomacy with Mughal India”, Erişim Tarihi: 19.08.2019, (<http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume4/EthanCarlson.pdf>).

CHİDA-RAZVÎ, Mehreen (t.y.), “European Travelers in the Mughal Empire: Jahangir’s Court through English Eyes”, Erişim Tarihi: 08.08.2019, (https://www.academia.edu/6086363/The_Mughal_Empire_through_European_Eyes)

ÇELİKTAŞ, M. Melis (2017). “Genel Hatları ile Hint Coğrafyasında Sakalar”, *Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı’ya Armağan*, ss. 25-32, Edit.: A. Demir, T. Kalkan, E. Erdoğan, Ankara: Gece Kitaplığı.

DAĞLAR, Mehmet (2019). “Dekken Türk Sultanlıklarında Şiiliğin Yayılması ve Safevi Nüfuzunun Ortaya Çıkışı”, *Mavi Atlas*, 7(1): 322-331.

DALRYMPLE, William (2015, 4 Mar). “The East India Company: The Original Corporate Raiders”, *The Guardian*, Erişim Tarihi: 21.08.2019, (<https://www.theguardian.com/world/2015/mar/04/east-india-company-original-corporate-raiders>)

DOĞAN, Orhan; Aysel ERDOĞAN (2017), “XIX Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan’ın Yeri ve Önemi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3): 839-847.

ERÇİN, Abdulkadir (2017). “İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri 1600-1858”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4(2): 111-133.

Hawkins’ Voyages, (1878). Edit. Clements R. Markham, Londra: The Hakluyt Society.

HUNTER, W.W. (1886). *The Indian Empire: Its People, History, and Products*, London: Trübner and Co.

K. N. CHAUDHURÎ (1982). “European Trade with India”, *The Cambridge Economic History of India*, Vol. I, Edit: Tapan Raychaudhuri-Irfan Habib, New York: , Cambridge University Press.

KANSAL, Chaitanya; Subramanian MK; Vrinda SINGH (t.y.). “The English East India Company (Analysing the Company’s Strategic Choices through the Lens of Modern Strategy Theory)”, Erişim Tarihi: 06.08.2019, (https://tejas.iimb.ac.in/articles/East%20India_Tejas_Mar17.pdf).

KARAYEL, Habibe (2015). Sir Thomas Roe’nun Gözünden Babürlü Sarayı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

KHAN, Shafaat Ahmad (1923). *The East India Trade in the XVII. Century*, London: Oxford University Press.

KONUKÇU, Enver (1994). “Ekber Şah”, *DİA*, Cilt 10, ss. 542-544, İstanbul: TDV Yayınları.

LALLY, Jagjeet (2009). “The Pattern of Trade in Seventeenth-Century Mughal India: Towards an Economic Explanation”, *Economic History Working Papers, Department of Economic History London School of Economics*, No: 120/09, London.

List of Marine Records of the Late East India Company and of Subsequent Date, Preserved in the Record Department of the India Office London (1896). by F. C. Danvers, Erişim Tarihi 31.07.2019, (https://archive.org/details/cu_31924023223757/page/n4).

MİLES, Rosalind (1994). *I, Elizabeth*, New York: Doubleday.

MUKHERJEE, Ramkrishna (1958), *The Rice and Fall of the East India Company*, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften.

MÜBAREK GALİP - Saadettin Y. GÖMEÇ (2013). *Hindistan’da Türkler*, Ankara: Berikan Yayınevi.

NIZAMI, Khaliq Ahmad (1996). “Gucerat”, *DİA*, Cilt 14, ss. 171-173, İstanbul: TDV Yayınları.

NÛRÛ’D-DÎN CİHÂNGÎR ŞÂH (2013). *Tarih-i Selim Şah*, çev. Nevres-i Kadîm, Haz. Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ORUÇ, Cihan (2019). Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

ÖZCAN, Azmi (2000). “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, *DİA*, Cilt 22, ss. 294-295, İstanbul: TDV Yayınları.

ÖZCAN, Salih Cenk (2012). İngiliz Sömürgeciliğinin Kuruluşu, Teorisi ve Uygulaması: Kuzey Amerika Deneyimi (1584-1631), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

PAMİR, Aybars (2002). “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(2): 79-119.

POOLE, Stanley Lane (1907). *History of India*, Edit.: A.V. Williams Jackson, Vol. IV, Londra: The Grolier Society Publishers.

RAWLİNSON, H. G. (1920). *British Beginnings in Western India: 1579-1657*, Oxford: Clarendon Press.

ROE, Thomas (1899). *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court Of The Great Mogul 1615-1619*, Volume I-II, Edit.: William Foster, London: The Hakluyt Society.

SHNGREİYO, A.S. (2017). *The English East India Company and Trade in Coromandel, 1640-1740*, New Delhi: Isara Solutions.

SMİTH, Vincent A. (1917). *Akbar the Great Mogul 1542-1605*, Oxford: The Clarendon Press.

WEBSTER, Tony (2015). “British and Dutch Chartered Companies”, Erişim Tarihi: 03.08.2019, (<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199730414/obo-9780199730414-0099.xml>).

WHEELER, J. Talboys (1886). *India under British Rule from the Foundation Of The East India Company*, London: Macmillan And Co.

YALÇINKAYA, Sinan (2008). Ekber Şah Döneminde Hindistan’da Dini Hayat, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

YANAR, Şenay (2014a). “XVII. Yüzyıl Avrasya Ticaretinde İran İpeği”, *History Studies*, 6(4): 241-251.

YANAR, Şenay (2014b). Uluslararası Ham İpek Ticaretinden İran’ın Avrupa Bağlantıları ve Culfa Ermenileri (Şah I. Abbas Dönemi 1587-1629), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.